

5. Mediji posvečajo posebno pozornost slikanici v predstavitvenem in kritičnem smislu. (Če ima večina barvne avtomobilske strani, si jih vsaj na vsak letni čas zasluži tudi kvalitetna slikanica.)
6. Avtorji in stroka premorejo pošten in kritičen odnos slikanice, enako velja za posredovalce.
7. Slikanica je enakovredna umetniška zvrst. (Zaporedje ne tehta pomembnosti.)

Za ilustracijo navajam le nekaj slikanic bogate slovenske produkcije, ki jih nikakor ne bi smele prezreti bralske oči: *Srečni kraljevič* O. Wilda z ilustracijami Marije Lucije Stupica (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1993), *Grdi raček* H. C. Andersena z Marlenko Stupica (isti založnik istega leta), *Svinjski pastir* H. C. Andersena z Marijo Lucijo Stupica (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1988), *Martin Krpan z Vrha* s podobami Suzane Bricelj (Fran Levstik. Ljubljana: Delo, 1999), *Argonavti* Daneta Zajca, zasnova in ilustracije Miroslav Šuput (Ljubljana: ZDSLJ, 1999), Prešernov prevod Buergerjeve *Lenore* z ilustracijami Marije Lucije Stupica (Ljubljana: Prešernova družba, 1991), *Zdravilo ljubezni* Franceta Prešerna z ilustracijami Rudija Skočirja (Ljubljana: Prešernova družba, 1989), *O treh netopirjih* Roka Polesa z ilustracijami Urške Stropnik (Velenje: Pozoj, 1997), Mihe Mazzinija *Čas je velika smetanova torta* z ilustracijami Mojce Osojnik (Ljubljana: Kres, 1999), avtorska slikanica Mojce Osojnik *Hiša, ki bi rada imela sonce* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2001), *Vzdno od sonca in zahodno od meseca* z ilustracijami Mojce Cerjak (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1998), *Kakor naredi stari, je zmerom prav* H. C. Andersena z ilustracijami Rudija Skočirja (Ljubljana: Prešernova družba, 2001) ...

Izmed tujih avtorjev izbiram za to priložnost le avtorska dela Shela Silversteina: *Drevo ima srce* (Celje: Mohorjeva družba, 1992), *Manjkajoči košček* (Ljubljana: Iskanja, 1995) in *Manjkajoči košček sreča veliki O* (Ljubljana: Iskanja, 1997).

Prave, izvirne slovenske slikanice in njihovi avtorji si gotovo zaslužijo več bralske in strokovne vneme ter medijske pozornosti, kakor tudi resne materialne podpore na državni, nacionalni ravni.

Zvezdana Majhen

ZAZNAVANJE SLIKOVNIH IN DRUGIH ZNAKOV PRI PREDŠOLSKEM OTROKU

Ob prizadevanjih, da bi otrokom ponudili optimalne pogoje za njihov psiho-fizični razvoj, se strokovnjaki, ki se med drugim ukvarjajo tudi z ilustracijo, sprašujejo: Ali imajo današnji otroci različne sposobnosti zaznavanja realnosti in fikcije ter drugačna obzorja pričakovanj kot naša generacija?

Vprašanju vsekakor botruje visoka stopnja odgovornosti, ki bi ji morala slediti celotna družba. Nevzdržno je namreč, da se na eni strani ustavljamo ob vsebinah, ki imajo v pogledu vzgoje mladega človeka le težo graha, hkrati pa spregledujemo pomanjkanje ljubezni in pozornosti, skrb za zdravo in čisto okolje ter s tekmo-

valnim vzdušjem in vzgojnimi manipulacijami od otrok izsiljujemo dosežke, ki jim niso kos.

Že leta 1970 si je prof. dr. Bernard Stritih v knjigi *Za kakšen svet vzgajamo današnjega otroka?* zastavil podobno vprašanje: Ali bo prihodnost naših otrok drugačna od predstav in pričakovanj, ki jih imamo starši? Globlji pogled v zakonitosti življenja – njegove filogeneze in ontogeneze – nas prepriča, da se človekove spoznavne funkcije in njegova zavest ne spreminjajo tako hitro (kar iz roda v rod), da bi nas moralo skrbeti, ali smo – na primer pri ponudbi slikanic – morda kaj pomembnega zaobšli. Spregledujemo pa druge, pomembnejše vsebine, na kar nas opozarjajo antropologi, pedagogi, razvojni psihologi, sociologi itd. Emocionalno-socialni standardi bivanja so namreč vse slabši; psihičnih težav, ki so posledica različnih spregledovanj, pa je pri otrocih in odraslih vse več.

Igrača in slikanica imata »kot pomočnika« pri vzgoji otroka žal precej omejeno vlogo, čeprav bi jima radi »obesili« kar vso odgovornost, ki jo moramo prevzeti odrasli. Tudi stališče, da je intenziteta sporočil, ki jih ponuja slikanica, odvisna LE od kvalitete besedila in ilustracije (likovno-tekstovnega monolita), ob tem pa je izpuščen pomen fiziološko-psihološke podlage otrokovega zaznavanja, bi bilo zmotno in za ilustratorje hudo obremenjujoče. Pogosto analiziramo in vrednotimo zgolj učinek, ki ga ima slikanica na odraslega, medtem ko se proces občutenja in zaznavanja pri otroku preprosto spregleda.

Ilustratorjem, ki ustvarjajo za otroke, lahko pomagamo že s tem, da jih informiramo, da je človekovo zaznavanje realnosti in fikcije podvrženo številnim fiziološko-psihološkim zakonitostim. Ni odveč, da jih poznajo in upoštevajo ter s tem obogatijo svojo umetniško ponudbo, namenjeno otrokom.

Zanimivosti o zaznavanju

Že od antike naprej je znano, da ima vid v hierarhiji čutov prvo mesto.

Odnos med dražljajem in občutkom je bilo eno prvih vprašanj, ki so si jih zastavili strokovnjaki na področju psihologije zaznavanja. Sodobne raziskave odkrivajo vse večjo kompleksnost procesa nastanka vidne zaznave. Že Hubel in Wiesel (dobitnika Nobelove nagrade za fiziologijo in medicino) sta v 70. letih 20. stoletja odkrila, da obstajajo v talamusu in vidni skorji posebne celice, ki reagirajo samo na črte različnih leg, kotov in gibanja. Bi moral ilustrator to vedeti? Ni nujno! Vsi pa moramo vedeti, da je potrebno otroku že od rojstva dalje ponuditi čimveč dražljajev, da bo lahko razvijal osnove, na katerih razvoj zaznavanja temelji.

Zaznavanje ne predstavlja LE neposrednega povzemanja predmetov in pojavov s čutnimi organi, pač pa gre za izjemno dinamičen in kompleksen proces, ki je do določene mere subjektiven. Na organizacijo in interpretacijo informacij, ki preko čutnih organov privedejo do zaznave, vpliva več dejavnikov in ne le podoba – ilustracija.

Smer, intenzivnost in trajanje otrokove pozornosti, namenjene ilustraciji, je odvisna od zunanjih (sem spadajo lastnosti dražljajev – intenzivnost, velikost, gibanje, kontrast med ozadjem in likom) in notranjih dejavnikov (vrednote, potrebe, motivi, čustva, interesi in pričakovanja). Socialno občutljivi otroci na primer na sliki prej opazijo prijaznost in pomoč (slikanica *Hvaležni medved*). Pri spominskem opisu slikanice *Pepelka* pa so našteali sorazmerno malo (v primerjav

s podobo Pepelke) zunanjih znakov hudobne mačeha. To pripisujemo podzavestni zaznavni obrambi, ki kaže, da težje zaznavamo tisto, kar se nam zdi neprimerno in nas čustveno vznemiri.

Obdobju od 4. do 7. leta pravimo »pravljica doba«. To je čas, ko otroci v pravljice živo verjamejo, s tem pa njihova domišljija dobiva bogate spodbude za razvoj. Seveda je potrebno otroke k ogledu slikanice vedno znova spodbuditi in pritegniti z zunanjimi izrazi naše zainteresiranosti, saj njihova pozornost hitro prehaja od enega dražljaja na drugega.

Zaznavanje ima dve pomembni funkciji: zaznavno organizacijo in prepoznavanje oziroma identifikacijo zaznanega. Med procesom zaznavanja si otrok (nezavedno) odgovarja na vprašanja: kaj je in kje je objekt/lik ter kakšna je njegova vloga do celotne slike. Odgovor ni možen, če sta lik in ozadje zlita; otrok ju ne more ločiti in ugotoviti njunega medsebojnega odnosa.

Likovni psihologi (predvsem Max Wertheimer, Kurt Koffka, Wolfgang Köhler) so ugotovili, da je zaznavna celota različna od vsote njenih delov. Zaznava enega objekta je namreč odvisna od zaznave drugih delov. Če to apliciramo na ilustracijo, pomeni, da kar je že poudarjeno in celovito opisano v tekstu, ni potrebno, da je izpostavljeno še v sliki! Ta izhodišča mora ilustrator poznati in upoštevati. Na osnovi številnih raziskav so likovni psihologi oblikovali splošna načela, ki pojasnjujejo:

1. kako v zaznavi povezujemo manjše dele ali drobce slike v celoto in
2. kako poteka proces združevanja dražljajev.

1. Povezovanje manjših delov ali drobcev v celoto poteka po:

- **načelu dobre oblike in enostavnosti** – dražljaje vedno združujemo (grupiramo) tako, da dobijo enostavno in stabilno obliko;
- **načelu lika in podlage** (figure in ozadja) – znan je primer Rubinove vaze (ko lahko na isti sliki vidimo vazo ali pa dva profila obraza). To načelo deluje že v zgodnjem otroštvu in ni omejeno samo na vidno zaznavanje.

Lik je tisti del čutnega polja, ki je v središču pozornosti. Zdi se, da leži pred podlago, vendar to ni nujno. Na podlago otroci praviloma niso posebno pozorni, razen, če jim jo ilustracija vsili in s tem zabriše/prikrije izrazno moč figure. V kolikšni meri bo lik zaznaven in ločljiv od podlage, je odvisno tudi od notranjih dejavnikov: stališč, interesov, pozornosti, izkušenj in splošne poučenosti posameznika o okolju. Pri delih slike, ki jih otrok že pozna, je večja verjetnost, da bodo ti izstopili iz podlage in se izoblikovali kot liki, še posebno to velja za dele, ki so nosilci pomena. Da otrok sliko zaznava s pomočjo navedenih načel, se lahko sami prepričamo. Tudi, če mu ponudimo izrazito abstraktno podobo, bo skušal poiskati subjektivno identiteto predmeta na sliki.

2. Združevanje vidnih dražljajev poteka po:

- **načelu podobnosti** – pri vizualnih dražljajih to načelo poteka na osnovi svetlosti, velikosti, oblike ali barve. Bolj ko so si dražljaji med seboj podobni, večja je težnja po njihovem združevanju (liki, črke);
- **načelu strnjenosti ali dobre smeri** – kot celoto zaznavamo dražljaje, ki si sledijo drug poleg drugega tako, da nadaljujejo začeto smer (primer: IOUIO-UIOU);

- **načelu bližine** – dražljaje, ki so blizu drug drugega, zaznavamo kot celoto (podobo ☼☼☼ zaznamo kot vzorec; podobo ☼ ☼ ☼ pa kot tri sonca);
- **načelu zaprtosti ali dopolnitve** – elemente figure zaznavamo tako, da je celoten lik videti zaprt in popoln. Delno okrnjene dražljaje dopolnimo ali pa zanemarimo, ker jih sploh ne zaznamo (primer: podoba trikotnika, postavljenega na kvadrat, deluje kot hiša);
- **načelu gibanja ali skupne usode** – elemente, ki se gibljejo ali menjavajo v isti smeri, zaznamo skupaj in ločeno od tistih, ki se gibljejo v nasprotni smeri ali pa mirujejo (primer: ko ponoči gledamo mesto, v množici lučk hitro opazimo žaromete gibajočega se vozila).

Pri vidnem zaznavanju ima pomembno vlogo globinski vid, s pomočjo katerega zaznavamo prostor. Šele pred nekaj leti je bilo ugotovljeno, da je globinski vid razvit že najmanj pri dveh mesecih starosti, zelo verjetno pa je prirojen.

Uporabo globinskega vida omogočajo t. i. globinski ključ, ki so fiziološke in psihološke narave. Prvi so povezani s strukturo organizma in večinoma zahtevajo usklajeno gibanje obeh oči (izjema je akomodacija leče, za katero je dovolj delovanje enega samega očesa, vendar vpliva na zaznavanje globine le do razdalje poldruga metra).

1. Med fiziološke globinske ključne spadajo:

- **akomodacija očesne leče** – čim bliže je predmet, bolj je leča ukrivljena;
- **konvergenca oči** – ko gledamo bližnji predmet, sta očesni osi zasukan ena proti drugi, pri gledanju oddaljenih predmetov pa sta skoraj vzporedni.

2. Med psihološke globinske ključne, ki omogočajo dojetje globine tudi na dvodimenzionalni površini (zato tudi na slikah brez težav ugotovimo, kaj leži spredaj in kaj zadaj) uvrščamo:

- **relativno velikost predmetov** – majhna slika predmeta na mrežnici nam pomeni oddaljen predmet, večja pa bližnji;
- **prikrivanje predmeta** – predmeti, ki se prekrivajo, so različno oddaljeni, a to vemo zaradi izkušnje. Če en predmet prekriva drugega, vemo, da je prekriti predmet zadaj;
- **relativno višino predmetov** – oddaljeni predmeti se nam ne zdijo le manjši, pač pa so tudi v prostoru locirani višje;
- **linearno perspektivo** – z oddaljenostjo predmeta se ne zmanjšuje samo njegova navidezna velikost, pač pa tudi navidezna razdalja med njimi (primer: drevesa v drevoredu ali tiri na progi);
- **jasnost predmetov** – če je predmet jasnejši in na njem lahko opazimo več podrobnosti, se nam zdi, da je bližje;
- **gibanje** – zaradi gibanja predmetov se slika na mrežnici premika; bližji ko je predmet, hitreje se premika (primer: vožnja z vlakom, ko bližnji predmeti kar zdrvi mimo nas, oddaljeni pa se iz vidnega polja izgubljajo počasneje). Za psihološke globinske znake velja, da so pri njihovem oblikovanju neprecenljivega pomena izkušnje.

Dražljaji, na katere je usmerjena pozornost, postanejo v zavesti tembolj jasno prisotni, čim manj jih je. Govorimo torej o obsegu pozornosti, ki je odvisen

od vrste gradiva, njegove razporejenosti (grupiranja) in starosti opazovalca. Pri odraslem je za nesmiselno gradivo (pike) obseg 6 do 9 enot, pri otrocih pa le 2 do 3 enote.

Za slikanico velja relativno visoka nasičenost s podatki, kar otroku ne daje velike možnosti za dopolnjevanje in sodelovanje. Pomeni mu posebno obliko igre, ki ga kot statična iluzija privlači in hkrati na poseben način dograjuje njegovo spoznavno polje, pri čemer je sam celostno udeležen.

Ilustrator svojo zaznavo sveta transformira v likovni izraz in s tem zamisli zlije v dražljaj – ilustracijo, ki je čutno dostopna otroku. Ponudi mu paleto svojih psiholoških vsebin, ki mlademu opazovalcu pomenijo novo podobo sveta. Ker pa ima predšolski otrok skromne izkušnje o svetu, ilustracija lahko obogati in spodbudi njegove predstave o predmetu, občutju ali dogajanju le tedaj, kadar je prilagojena njegovim identifikacijskim sposobnostim.

Iz povedanega sledi, da doseže ilustracija svoje polno poslanstvo takrat, kadar otroku pomaga razložiti nevidni svet, kajti vidnega lahko spoznava neposredno.

Upoštevaajoč to izhodišče, je nesmiselno ustvarjati slike, ki so živa kopija stvarnega sveta; to naj ostane domena fotografije. Dobra ilustracija s svojo izvirnostjo (v smislu nenavadnih idej in presenečenj) stvarnost preseže. Šele s tem lahko otroku ponudi možnost poistovetenja z bitji in dogajanjem na sliki ter tako ublaži travme odraščanja.

Uporabljena literatura:

Psihologija spoznavanja in dileme (2001), več avtorjev, DZS Ljubljana

Oris sodobne psihologije I., (1971), Založba Obzorja, Maribor

Margareta Dolinšek

SLIKANICA, OTROK IN ODRASLI

Slikanice zavzemajo posebno mesto v otrokovem življenju in tudi v življenju odraslega. V medsebojnih odnosih odrasli in otroci vnašajo v njihov skupni psihološki prostor različne predmete: igrače, predmete iz narave, predmete iz vsakdanjega življenja in tudi knjige. Preko njih otrok doživlja realnost, vzpostavlja odnos do predmetov, do oseb, ki so z njim v skupnem odnosu, in do širšega okolja. Malček sprejema okolje z vsemi čutili in se tudi odziva s svojim celim telesom, vključno z besedami oz. govorom, ki ga v danem trenutku obvlada.

Strokovnjaki s področja nevropsihologije in komunikacije v zadnjih desetletjih raziskujejo interakcije med odraslimi in otroki ter med objekti, ki jih vključujejo v skupni odnos. V medsebojnih interakcijah se izoblikuje specifična nevrološka struktura, ki se ohranja skozi vse življenje. Raziskovalci možganov so dokazali, da le specifične interakcije med odraslim in otrokom sprožijo ustrezne nevrološke povezave in aktiviranje določenih predelov možganov. Interakcija je v bistvu medsebojno sodelovanje in vplivanje mame (ali drugega pomembnega odraslega) in otroka. To se začne v trenutku, ko se otrok rodi, in ostaja osnovni in sestavni del naših medsebojnih odnosov in s tem našega življenja. Ohranjamo jih kot različne vzorce obnašanja. Raziskovalci so dokazali, da sta ključna dejavnika nevrološke-